

УДК 159.9+159.964

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.16>**Т. Ю. Ульянова**кандидат психологічних наук,
викладач кафедри загальної та диференціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

СПЕЦИФІКА ЛОКАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ КОНФЛІКТНИХ ТА НЕКОНФЛІКТНИХ ОСІБ

У статті висвітлюються підходи до емпіричного дослідження локалізації контролю осіб, які схильні до конфліктності різного ступеня. Теоретико-методологічний аналіз наукової літератури показав, що вираженість такої багатокomпонентної властивості, як конфліктність, обумовлює цілісну картину рис особистості, оскільки різні її компоненти тісно пов'язані з особливостями локалізації контролю. Надано визначення поняття «конфліктність» і «локалізація контролю», розглянуто психологічний зміст цих явищ. Відібрано надійні та валідні психологічні методики, релевантні меті та завданням дослідження:

а) тест-опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (Є. Ф. Бажин, Є. О. Голинкіна, О. М. Еткінд);

б) оригінальна методика «Диференціальна діагностика конфліктності» (ДИДІКО) (О. П. Саннікова, Т. Ю. Ульянова).

В результаті кореляційного аналізу встановлено, що конфліктність та її окремі показники частково взаємопов'язані як з інтернальністю (в області невдач, в сімейних стосунках, в області виробничих відносин), так і з екстернальністю (в області невдач). Виокремлено типи конфліктності: групи осіб з високим (гр. К_{тах}, n=5) і низьким рівнем загального показника конфліктності (гр. К_{мін}, n=7). Складено і описано індивідуально-психологічну характеристику особистості в залежності від якісних особливостей конфліктності. Вивчено специфіку взаємозв'язку між конфліктністю та локусом контролю. Дослідження підтвердило численні дані про те, що виявлені в роботі особливості локалізації контролю у осіб з різним рівнем конфліктності значною мірою узгоджуються як з психологічними характеристиками представників різних типів схильності до конфліктної поведінки, так і з характеристиками локусу контролю, презентованих в відомих теоретико-емпіричних дослідженнях.

Чим вище інтернальність, тим більш імовірно, що людина відчуває себе «господарем власної долі», відрізняється упевненістю в собі і володіє більш високим рівнем розвитку саморегуляції життєдіяльності. Чим нижче показники інтернальності, тим менше особа упевнена в собі, більше потребує психологічної та будь-якої іншої допомоги, будучи недостатньо самостійною у вирішенні різного роду життєвих завдань.

Ключові слова: конфліктність, конфліктна особистість, інтернальність, екстернальність, індивідуально-психологічні особливості.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена високими вимогами, що висуває сучасне суспільство до особистості, яка є основною рушійною силою суспільного розвитку і потребує готовності до саморегуляції та відкритості до різноманітних життєвих ситуацій. Схильність особистості до конфліктної поведінки ускладнює життя як самої людини, що ініціює конфлікти, так і життя людей, що її оточують, і які б умови не визначали життя і діяльність людини – внутрішньо, психологічно дієвими вони стають лише в тому випадку, якщо їм вдається проникнути в сферу відповідальності особистості. Відповідальність, відрізняючи соціально зрілу особистість від соціально незрілої, посідає важливіше місце й серед професійно важливих якостей педагогів. Тому вивчення особливостей конфліктності особистості – а саме специфіки локалізації контролю конфліктних та неконфліктних осіб – має важливе теоретико-методологічне значення

для психологічної науки, є актуальним і значущим та відповідає викликам сьогодення.

Прикладне значення проблеми пов'язане з необхідністю розробки наукових засад супроводу і корекції поведінки конфліктних осіб та розвитку у них здатності до саморегуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема психологічних особливостей конфліктності особистості вже досить тривалий час привертає пильну увагу вчених і знаходить відображення в цілому ряді робіт вітчизняних і зарубіжних психологів: А. Я. Анцупова, М. В. Афонькової, Н. В. Гришиної, О. І. Донцова, О. О. Єршова, А. Г. Здравомислова, М. М. Кашапова, М. В. Крогіус, М. І. Леонова, Л. А. Петровської, Т. С. Сулімової, М. Р. Хачатурової [8; 9; 10], К. Боулінг, Р. Дарендорф, М. Дойч, Л. Козер, К. Левін, Г. Зіммерль тощо [8; 9].

Значний внесок в розвиток теорії контролю зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Є. Ф. Бажин, Б. Вайнер, Є. А. Голинкіна, У. Джеймс, Е. Дж. Фарес,

О. М. Еткінд, А.К. Канатова, С.І. Кудінова, Х. Кулас, К. Муздибаєв, С.Р. Пантелєєв, А.О. Реан, М.І. Резніков, Дж. Роттер, В.В. Столін, А. Толор, А. Фейнгольд, Ф. Хайдер, Е. Шур та інші [1; 2; 4].

Метою статті є виклад результатів емпіричного дослідження специфіки локалізації контролю майбутніх педагогів, схильних і несхильних до конфліктної поведінки.

Завдання дослідження:

1) на підставі теоретико-методологічного аналізу літератури узагальнити інформацію про конфліктність і локус контролю; розглянути психологічний зміст цих явищ;

2) відібрати надійні та валідні психологічні методики, релевантні меті та завданням дослідження, що спрямовані на діагностику схильності особистості до конфліктної поведінки і локусу контролю;

3) виявити та емпірично розглядіти співвідношення між показниками досліджуваних явищ; визначити типи конфліктності;

4) опрацювати специфіку локусу контролю у осіб з різними типами конфліктності.

Виклад основного матеріалу. Сучасне українське суспільство живе в світі ускладнених реальностей, де конфлікт – явище загальне і неминуче. В останні роки життя людини постійно пов'язано з розв'язанням різноманітних суперечностей, протиборством і конкуренцією в різних сферах її життєдіяльності, і це формує запити та потребує певного розвитку саморегуляції життєдіяльності. Учасники конфліктного протиборства рідко бувають об'єктивними, оскільки конфлікт емоційно захоплює і часто призводить до неконтрольованого негативного психічного стану, що спотворює сприйняття об'єктивної реальності, тим самим роблячи вплив суб'єктивного фактора досить великим. А як відомо, для реалізації особистістю схильності до конфліктної поведінки важливим є не тільки сам факт наявності гострого протиріччя, але і як він сприймається, яке до нього формується ставлення. Тут нерідко виникають неадекватні або ілюзорні образи ситуацій та суперечностей, які керують людиною. Часто трапляється і так, що сильні неусвідомлювані потяги і мотиви можуть вступати в протиріччя зі свідомими детермінантами активності, зумовленими соціальними нормами, правилами або установками. З цього випливає, що в активності, поведінці, відносинах і діяльності людини виявляється конфліктна природа, звідси у багатьох випадках сама людина є джерелом конфліктів.

Конфліктною розуміється особистість, яка, в силу певних психологічних особливостей, є ініціатором багатьох негативно забарвлених або деструктивних конфліктів, а також володіє схильністю залучатися до конфліктів, які ініційовані та створені іншими, незалежно від того, чи поруше-

ний її інтерес і чи може цей факт завдати якоїсь шкоди [5, с. 28].

Можливість керування конфліктною поведінкою залежить від різноманітних факторів, а саме: рівня конфліктності, що являє собою кількісно-якісну характеристику схильності особистості до конфліктного протиборства; її активність в ньому; ставлення до опонентів і ситуації; рис особистості, що тісно пов'язані з особливостями темпераменту і характеру; властивостей особистості, що гіпотетично пов'язані з конфліктністю і супроводжують її; локусу контролю – схильності людини приписувати відповідальність за події, що відбуваються з нею, зовнішньому середовищу, або самому собі тощо. Так, кількість конфліктів, що організовує конфліктна особистість в певний період часу або в яких бере участь без вагомих на те підстав; тяжкість або негативні наслідки міжособистісних конфліктів для опонентів, організації тощо; певні особистісні властивості, що зумовлюють схильність до конфліктів; особливості емоційного реагування на конфлікти і переживання конфліктів (при високому рівні конфліктності такі люди відчувають сильні позитивні емоції від участі в конфліктах); особливості ставлення до конфліктів, незалежно від їх змісту і наслідків відображають рівень конфліктності [5, с. 28-30].

Локус контролю, у відповідності з концепцією американського психолога Дж. Роттера, визначається як стійкі особистісні структури, сформовані в процесі соціалізації, та відображає ставлення людини до різних подій як детермінованих ззовні (екстернальна орієнтація) або зсередини (інтернальна орієнтація). Сучасні психологи розмежовують приписування відповідальності та приписування причинності, вважаючи, що атрибуція відповідальності та атрибуція причинності мають різне значення для особистості і виконують різні функції: локус контролю – пояснювальну та захисну; приписування відповідальності, поряд з пояснювальною, – готовність виконувати дії, забезпечуючи результат, та розділяти наслідки результату. Певний тип локусу контролю з цих позицій є складовим елементом відповідальності [1, с. 152–162], одним з найважливіших показників соціальної зрілості особистості, передумовою її успішності.

Слідом за Дж. Роттером ми будемо говорити про два типи локусу контролю: інтернальний і екстернальний. Причому про інтернальний локус контролю говорять тоді, коли людина здебільшого приймає відповідальність за події, що відбуваються в її житті, на себе, пояснюючи їх своєю поведінкою, характером, здібностями. Така особа вважає, що все, що відбувається з нею, передусім залежить від таких особистісних якостей, як компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей, і є закономірним результатом її власної діяль-

ності. Про екстернальний локус контролю кажуть, якщо людина схильна надавати відповідальність за всі її успіхи і невдачі зовнішнім чинникам: другим людям, долі, випадковості, везінню, тиску оточення, навколишньому середовищу [3; 6, с. 88].

В емпіричному дослідженні локусу контролю в співвідношенні з конфліктністю взяли участь студенти соціально-гуманітарного факультету зі спеціальності «Психологія» Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» у кількості 62 особи. Психодіагностичний комплекс склали:

а) тест-опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (далі – РСК), авторами якого є Є.Ф. Бажин, Є.О. Голинкіна, О.М. Еткінд [1; 4];

б) оригінальна методика «Диференціальна діагностика конфліктності» (далі – ДИДІКО), що розроблена О.П. Санніковою, Т.Ю. Ульявною [8, с. 61–67].

Відповідно до означеної мети аналіз отриманих в результаті діагностики емпіричних даних передбачав використання кількісного, а саме кореляційного, аналізу, який був здійснений за допомогою статистичної програми SPSS for Windows 17. 0, та якісного (методів «асів», «профілів») аналізу.

Як показники параметрів локалізації контролю за методикою РСК були обрані всі субшкали: шкала загальної інтернальності (Іо); шкала інтернальності в області досягнень (Ід); шкала інтернальності в області невдач (Ін); шкала інтернальності в сімейних стосунках (Іс); шкала інтернальності в області виробничих відносин (Ів); шкала інтернальності в області міжособистісних відносин (Ім); шкала інтернальності відносно здоров'я і хвороби (Із).

Як показники параметрів конфліктності за методикою ДИДІКО були обрані наступні показники: психофізіологічний (КПф), емоційний (КЕм), когнітивний (ККо), конативний (КПо), контрольно-регулятивний (ККР); загальний показник якісних показників конфліктності (ЗПК).

З таблиці 1 ми бачимо, що такі показники схильності особистості до конфліктної поведінки

як КЕм, ККо та ЗПК частково значуще корелюють з такими показниками локусу контролю, як Ін і Іс. Крім того, показник ККо виявляє від'ємний зв'язок ($p < 0,01$) з показником Іо та з Ів ($p < 0,05$). Слід відзначити, що ККР – єдиний показник конфліктності, який виявив додатний зв'язок з Ін ($p < 0,01$), а КПо з цим показником пов'язан від'ємно ($p < 0,05$).

Таким чином, в результаті кореляційного аналізу було виявлено, що між показниками конфліктності та локусу контролю існують додатні і від'ємні кореляційні взаємозв'язки. Прослідковується така загальна тенденція: конфліктність та її окремі показники від'ємно взаємопов'язані як з інтернальністю (в області невдач, в сімейних стосунках, в області виробничих відносин), так і з екстернальністю (в області невдач).

Результати попереднього кореляційного аналізу підтвердили зівставність вивчаємих психологічних характеристик ($p < 0,01$), ($p < 0,05$), що дозволило нам приступити до якісного аналізу даних, який має змогу групувати досліджуваних за певною ознакою і вивчати їх індивідуально-психологічні особливості.

Одним з провідних завдань нашого дослідження було угруповання досліджуваних за типами конфліктності. Виділення типів здійснювалось методом «асів» [7, с. 109–115]. Конкретно були виявлені 2 мономодальних типи конфліктності: групи осіб з високим (гр. Кmax, $n=5$) і низьким рівнем загального показника конфліктності (гр. Кmin, $n=7$).

Використання *якісного аналізу* методом «профілів» дозволило вивчити особливості локалізації контролю у представників різних типів конфліктності.

Для визначення особливостей локалізації контролю конфліктних і неконфліктних осіб здійснено дослідження шляхом ранжування значень показників, що найбільш відхиляються від середньої лінії ряду і проходять через точку 5 шкали стенов (див. табл. 2).

Аналіз отриманих профілів показав, що кожна досліджувана група осіб – представників різних

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками конфліктності та показниками локусу контролю

Показники локусу контролю	Показники конфліктності				
	КЕм	ККо	КПо	ККР	ЗПК
Іо	-47	-330**	45	208	-165
Ід	-7	-160	129	174	-60
Ін	-244*	-326**	-248*	327**	-331**
Іс	-239*	-313**	-98	173	-243*
Ів	-89	-242*	-63	98	-119
Ім	9	30	-24	92	-64
Із	87	-112	159	165	37

Примітка: 1) нулі й коми опущені; 2) * – $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$.

типів конфліктності характеризується специфікою локалізації контролю, що проявляється як в специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, котрих досягають показники.

Таблиця 2
Ранжування значень показників локусу контролю в групах

	група Kmax	група Kmin
1	Iд+	Iз+
2	Iв+	Iс+
3	Ім+	Iн+

Розгляд таблиці, власні спостереження за досліджуваними, а також зіставлення отриманих даних з даними літературними джерел [1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10] дозволили нам описати специфіку локусу контролю у осіб, що розрізняються конфліктністю.

Особливості локалізації контролю у представників групи Kmax.

Високий рівень інтернальності по шкалі досягнень свідчить про те, що людина вважає свої дії важливим фактором в організації виробничої діяльності, у своєму просуванні по службі, в складних стосунках в колективі тощо. Такі люди вбачають, що вони домоглися самі всього хорошого, що було і є в їх житті, і що вони здатні з успіхом переслідувати свої цілі і в майбутньому. У них не зовсім розвинене почуття суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій і ситуацій. Осіб даного типу характеризує внутрішня тривожність, що обумовлена конфліктною будовою самооцінки особи, коли одночасно актуалізуються дві протилежні тенденції – потреба високо себе оцінювати з одного боку, і відчуття невпевненості – з іншого. Глибока тривожність поєднується з активним прагненням до незалежності, в основі якого лежать високі домагання і потреба домінувати. Внутрішня напруженість, імпульсивність, низька емоційна стійкість заважають тверезо оцінювати дійсність, збільшуючи тим самим фрустрацію і занепокоєння. Їх супроводжує бажання керувати, нав'язувати свою думку, і, якщо домінувати не вдається, виявляється зневага, ворожість, агресія. Прагнення до спілкування гальмується через високу критичності до інших людей, не сприяє накопиченню позитивного досвіду спілкування. Представникам цієї групи притаманна агресивність, яка спрямована не стільки на вирішення проблем, скільки на пошук і усунення причин, що їх викликали. Шукаються винуватців невдач, і вихід знаходиться в обвинуваченні обставин, суспільства, держави. Прагнуть перекопати оточуючих у несправедливості й ворожості світу, який так багато вимагає від нього. Вони почувають себе знехтуваними, «поза» життям.

Їм властива ознака невдоволення собою, своїми успіхами. Досягнення, які оцінюються як неуспіх, найчастіше відображають лише «суб'єктивний неуспіх», що пов'язано з їх підвищеною потребою в досягненнях. Звідси занижена неадекватність самооцінки об'єктивним результатами діяльності.

Особливості локалізації контролю у представників групи Kmin.

Високі показники свідчать про те, що особи, які належать до цієї групи, вважають себе багато в чому відповідальними за своє здоров'я: якщо ця людина хвора, то звинувачує в цьому саму себе і вважає, що одужання багато в чому залежить від неї самої та від її активних дій. Така особа вважає саме себе відповідальною за побудову міжособистісних стосунків з оточенням і за події, що відбуваються в її сімейному житті.

Представники цієї групи вбачають себе відповідальними за побудову міжособистісних стосунків з оточенням, не схильні приписувати важливіше значення в цьому процесі тільки обставинам, випадку або навколишнім людям. Вони вважають себе здатними активно формувати своє коло спілкування та схильні визнавати свої відносини результатом як своїх дій, так і дій партнерів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, провівши аналіз емпіричних даних, можна розкрити домінуючі чинники, які характеризують специфіку локусу контролю у осіб з різними типами конфліктності.

Виявлені в нашому дослідженні особливості локалізації контролю в осіб з різним ступенем конфліктності значною мірою узгоджуються як з психологічними характеристиками представників різних типів схильності до конфліктної поведінки, так і з характеристиками локусу контролю, висвітленими в відомих теоретико-емпіричних дослідженнях [1; 4; 5; 7; 8; 9; 10].

Література:

1. Бажин Е.Ф., Голынкина С.А., Эткінд, А.М. Метод исследования уровня субъективного контроля. Психологический журнал. 1984. Т. 5. № 3. С. 152–162.
2. Быков, С.В., Алашеев С.Ю (2004). Диагностика локуса контроля личности в асоциальных подростковых группах. *Психологический журнал*. 2004. № 3. С. 34–44. URL: <https://www.jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/782/submission/original/782-1426-1-SM.pdf>.
3. Гассин, Э.А. (1999). Психология прощения. *Вопросы психологии*. 1999. № 4. С. 93-102. URL: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/994/994093.htm.
4. Дмишко, О.С. Психологічні детермінанти розвитку локус-контролю підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2012. 20 с.

5. Зазыкин, В.Г., Оболонский Ю.В. Психологическая реальность конфликтов. Москва : Психотерапия, 2013. 384 с.
6. Реан, А.А. Психология и психодиагностика личности. *Теория, методы, исследования, практикум*. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2006. 255 с.
7. Санникова, О.П. Соотношение устойчивых индивидуально-типических особенностей эмоциональности и общительности. *Вопросы психологии*. 1982. № 2. С. 109–115. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1984/843/843123.htm>
8. Санникова, О.П., Ульянова, Т.Ю. Результаты апробации методики «Дифференциальная диагностика конфликтности» (ДИДИКО). *Наука і освіта*. 2016. № 2–3. С. 61–67. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-2-3-12>.
9. Санникова, О.П., Ульянова Т.Ю. Психодіагностика конфліктності : процедура «Експрес-діагностика показників конфліктності (ЕДІКО)»; Методика «Експрес-діагностика суб'єктивного ставлення до конфлікту» (ЕДІСС); Методика «Диференціальна діагностика конфліктності». № 6406 ; заявл. № 64586 від 14.12.2015 ; реєстрац. 12.02.2016.
10. Хачатурова, М.Р. Проявление склонности личности к конфликтному поведению. *Психология сегодня: теория, образование и практика*. / под ред. А.Л. Журавлева, Е.А. Сергиенко, А.В. Карпова. Москва : «Институт психологии РАН», 2009. С. 642–647.

Ulianova T. Yu. Specificity of localization of control of conflict and non-conflict persons

This article highlights the approaches to empirical research on the localization of control of persons who are prone to conflict of varying degrees. Theoretical and methodological analysis of the scientific literature showed that the expressiveness of such a multicomponent property as conflict, provides a holistic picture of personality traits, since its various components are closely related to the features of localization of control. The definition of “conflict” and “localization of control” is given, the psychological meaning of these phenomena is considered. Selected reliable and valid psychological methods, relevant goals and objectives of the study: a) test questionnaire «Level of subjective control» (E.F. Bazhin, E.O. Golinkina, O.M. Etkin); b) the original method of «Differential diagnosis of conflict» (O.P. Sannikova, T. Yu. Ulyanova). Correlation analysis found that conflict and its individual indicators are negatively correlated with both internality (in the field of failures, in family relations, in the field of industrial relations) and with externality (in the field of failures). The types of conflict are distinguished: groups of persons with high (gr. Kmax, n = 5) and low level of general index of conflict (gr. Kmin, n = 7). The individual and psychological characteristics of the personality are drawn up and described depending on the qualitative features of the conflict. The specific relationship between conflict and locus of control has been studied. The study confirmed numerous data that the revealed features of localization of control in persons with different levels of conflict are largely consistent with the psychological characteristics of representatives of different types of propensity to conflict behavior, and with the characteristics of the locus of control, highlighted in known theoretical and empirical studies. The higher the internality, the more likely that a person feels “master of their own destiny”, is different in self-confidence and has a higher level of development of self-regulation of life. The lower the internality rate, the less confident the person is, the more they need psychological and any other help, being not sufficiently independent in solving various kinds of life tasks.

Key words: conflict, conflict personality, internality, externality, individual-psychological features.